

TURINYS

1. JAV NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVOS IR PILIETINIS KARAS (1775–1783; 1861–1865).....	12
Budreckis A. Kosciūška tremtyje	
Jurgėla K. Kapitonas Aleksandras Bielaskis-Beleckis. Lietuvis, Amerikos pilietinio karo karžygys	
2. NAPOLEONO BONAPARTO KARAI (1803–1815)	23
Steponaitis V. Lietuvių dalys lenkų kariuomenėje XIX a.	
Budreckis A. Lietuviai aukštieji karininkai Napoleono 1812 m. žygyje	
Daugirdas A. Napoleono I adjutantas – Lietuvos patriotas [Juozapas Antanas Kosakovskis]	
Vičys Z. Lietuviški pulkai kovoje prieš Napoleoną	
Jurgėla K. Lietuviai britų kare prieš JAV 1813–1815 m.	
3. ITALIJOS SUVIENIJIMO KOVOS (1860–1861).....	42
Kaunas D. Lietuvis iš Garibaldžio būrių [Jonas Smalakys]	
Kuzmickas V. „Aušros“ poeto likimas [Andrius Vištelis]	
Emieraitis. Andrius Vištelis apie indėnų priespaudą	
4. PARYŽIAUS KOMUNA (1871)	47
Tyla A. Lietuvos emigrantai Paryžiaus Komunoje	
Abramavičius V. Valerijonas Vrublevskis	
5. RUSIJOS–OSMANŲ IMPERIJOS KARAS (1877–1878)	54
Bulgarijos nepriklausomybės sukaktuvės. Bulgarijų išvadavimo kare žuvo 5000 lietuvių	
Ką pasakoja Bulgarijos vaduotojas lietuvis	
Ružancovas A. Vilniaus karo apygarda 1877–1878 metų kare	
Danilevičius E. Lietuviai mūšyje prie Šipkos	
Juozapavičius P. Vilnietis – Šipkos didvyris	
6. JAV–ISPANIJOS KARAS DĖL KUBOS (1898).....	61
JAV lietuvių ketinimai organizuoti karinį junginį kare su Ispanija	
K. Bičiaus laiškas iš Kubos 1898 m.	

7. JAV–FILIPINŲ KARAS (1899–1902).....	65
J. Vosylius laiškas J. Šliūpai, 1900 m.	
Laiškas iš Filipinų [K. Šukevičiaus laiškas iš Filipinų, 1901 m.]	
Gromata iš Manilų Filipinuose [J. Vosylius laiškas iš Manilos, 1901 m.]	
8. BOKSININKŲ SUKILIMAS KINIJOJE (1899–1901)	69
A. Sujetos laišakai iš Kinijos 1900 metais	
9. RUSIJOS–JAPONIJOS KARAS (1904–1905).....	74
Lietuvių krauju apšlakstytos ir Port Artūro sienos	
Žvalgas. Laiškas iš Mandžiūrijos	
D–ras L. Laiškas iš karės lauko.	
Antanas Kazlauskas	
Peržvalga [Lietuviai kariai japonų nelaisvėje]	
Šliūpas J. Dėlei Sachalino lietuvių	
P. Laiškas atsarginio iš Sibiro	
Kareivis. Londonas, Anglijoje [Karo pabėgėlių lietuvių padėtis Londone]	
10. PIRMASIS PASAULINIS KARAS (1914–1918).....	88
Iš M. Gudelio atsiminimų	
Miliauskas S. Vakarykščiai atsiminimai	
Lietuviai 111 Dono pulke (Jonas Žadeikis pasakoja)	
Vireliūnas A. Atsiminimai iš Didžiojo karo	
Viktoro Gailiaus laišakai E. Jegomastui	
Mažylis P. Nelaisvės keliais (1914–1919 m. atsiminimai)	
Iš Stasio Raštikio atsiminimų	
Jurgėla P. Amerikos lietuvių legiono žygiai	
Verdeno mūšio Prancūzijoje dalyvis	
Iš Stepono Dariaus dienoraščio	
Skirius J. Didžiosios Britanijos lietuvių parama atsikuriančiai nepriklausomai Lietuvai 1914–1918 metais [Lietuviai Didžiosios Britanijos kariuomenėje]	
11. PILIETINIS KARAS RUSIJOJE (1917–1922)	132
Liulevičius V. Išsivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe [Lietuvių kariniai junginiai Rusijoje]	
Ališauskas K. Pirmojo atskiro lietuvių Vytauto Didžiojo bataliono tragedija Sibire	
Bružas A. Kodėl ir kaip žlugo Kolčakas (iš atsiminimų)	
Vytautas Putna [biografija]	

Daugailis J. „Dedykuję J. W. generalowie Putnie“
Jeronimas Uborevičius [biografija]
Daugailis J. Pas sušaudytojo gen. Uborevičiaus brolių

12. JAPONIJOS AGRESIJA MANDŽIŪRIJOJE (1931) 145

Mato Šalčiaus laiškas šeimai iš Šanchajaus, 1932 m.
Mato Šalčiaus laiškas Lietuvos konsului Pietų Afrikoje K. Vairui-Račkauskui, 1932 m.
Harbino lietuvių laiškas prezidentui A. Smetonai

13. PILIETINIS KARAS ISPANIJOJE (1936–1939)..... 151

Gailius R. Tarptautinės brigados 1936–1939 m. Ispanijos pilietiniame kare ir Lietuva
Ulevičius V. Internacionalinės brigados Ispanijoje ir lietuviai
Bulota A. Ten, už kalnų, Ispanija
Internuotųjų lietuvių laiškas Lietuvos atstovui Paryžiuje Petru Klimui
Žukas V. Ispanijos kovų dalyvių lietuviški leidiniai
12 lietuvių Viduržemio pajūry

14. ŽIEMOS KARAS (1939–1940) 168

Janužytė A. Žiemos karas ir Lietuva
Algirdo Bielinio laiškas Suomijos konsului, 1940 m.
Aleksandro Gembicko laiškas Suomijos konsului, 1940 m.

15. ANTRASIS PASAULINIS KARAS (1939–1945) 174

Lietuvos karininkų areštas 1941 m.: lt. Antano Kneitos laiškas Aleksandrui Atučiiui
Valiukas J. Tiesa apie Aleksejevkos kautynes
Jacovskis E. Fronto užrašai: iš kontržvalgybos karininko užrašų
Žalgiriečių smūgiai okupantams. „Žalgirio“ partizanų junginio būrio vado drg. Petro Ežersko kalba per Maskvos radiją, 1944 m. kovo mėn. 26 d.
Ganusauskas E. Atminimas išplėš iš užmaršties lakūno dramą [Romualdas Marcinkus].
Paskutinis kap. R. Marcinkaus laiškas
Liormonas R. Lietuviai kariai Vokietijos kariuomenėje 1944–1945 metais
Gaidelis P. Liepa. Jonas Semaška 1907–1947
Auguolis A. Prievara tarnaujame svetimiams
Plk. O. Urbonas. Mirtis lydėjo visą kelią
A. L-as. Lietuviai kariai vakariečių nelaisvėj
Brazdžionis B. ...Nuo Elbės (Amerikos lietuvis II pasauliniam kare)
Būtėnas J. Lietuviškasis „Perkūnas“ viršum Pacifiko
Markus K. Lietuviai Juodojoje Gvardijoje

16. PRANCŪZIJOS IR INDOKINIJOS KARAS (1946–1954)	238
Gedgaudas V. A. Prancūzų svetimšalių legione	
Kutkevičius V. Svetimšalių legione	
Vrublevičius B. Paskutinis žygis išvykstant iš Indokinijos	
Brazdžionis B. Svetimoj žemėj krito 19 Lietuvos karių	
Matuzaitė I., Kazlauskaitė D., Matuzienė R. Blaškytas karo audrų: Kosto Antanaičio (1921–1990) gyvenimo istorija	
17. KORĖJOS KARAS (1950–1953)	255
Brazdžionis B. Lietuviai kariai kovoja ir žūsta	
Brazdžionis B. Vienas po kito krenta laisvės neišvydę...	
Korėjos karo veteranai ir ten dar esantieji	
18. VIETNAMO KARAS (1964–1975)	261
Bučnys A., Šetkus B. Interviu su Algirdu Vladu Bačansku	
Aleksiūnas R. Lietuvis karys Vietname [Amerikos artilerijos kapitonas R. Aleksiūnas]	
Brazdžionis B. Pasikalbėjimas su Vietnamo karo didvyriu [viršila Walteris Sabaliauskas]	
Svalia B. Pietų Vietnamo padangėje [Jurgis Gliaudys]	
Gustaitis A. Įspūdžiai iš Vietnamo [kapitonas Jurgis Gliaudys]	
Budreckis A. Paskutinis patikrinimas	
J. Kazickaitė sužeista Vietname	
Bitinas A. Tas prakeiktas Vietnamas... [apie Romualdą Verketį]	
Balikienė B. „Du gaideliai“ džiunglėse [apie Vincą Ramutį Kulikauską]	
19. AFGANISTANO KARAS (1979–1989)	289
Januta D. Užmirštieji	
Urbanavičius M. Du likimai	
Bernatavičius G. Aš – afganas	
Parengė B. Šetkus. Vitebskas–Kabulas–Kandagaras: Albino Agurko pasakojimas	
Parengė B. Šetkus. Andrius Eiva – Afganistano sukilėlių rėmėjas ir instruktorius	

3.

ITALIJOS SUVIENIJIMO KOVOS

(1860–1861)

XIX a. pirmojoje pusėje Italija buvo susiskaidžiusi į keletą nedidelių valstybių, dalyje jų viešpatavo Austrija. Kai 1858 m. austrai paskelbė Lombardijoje ir Venecijoje jaunuolių šaukimą į Austrijos kariuomenę, pastarieji ėmė bėgti į Pjemonto–Sardinijos karalystę. Austrija paskelbė ultimatumą ir jos kariuomenė įžengė į Italiją. Jungtinė Pjemonto–Sardinijos ir Prancūzijos kariuomenė sumušė austrus. 1859 m. prasidėjo revoliuciniai sąjūdžiai kitose Italijos srityse – Toskanoje, Modenoje, Parmoje, kurių tikslas buvo prijungti šias valstybes prie Pjemonto. 1860 m. gegužės mėn. Sicilijoje išsilaipino Džiuzepės Garibaldžio vadovaujamas savanorių būrys, kuris, nukariaudamas atskiras valstybes, vienijo Italiją.

Italų kovose dėl šalies suvienijimo dalyvavo ir mūsų tautiečiai. Vienas jų, Jonas Smalaksys iš Mažosios Lietuvos, 1898–1901 m. tapęs pirmuoju

Mažosios Lietuvos atstovu (nuo Klaipėdos ir Šilutės apskričių) Vokietijos reichstage (3.1.). Italijos laisvės kovose dalyvavo ir Andrius Vištelis-Višteliauskas (g. 1837 m. Karališkių km., netoli Zapyškio), poetas, visuomenės veikėjas, vienas „Aušros“ steigėjų. 1863 m. sukilime buvo sužeistas ir pateko į nelaisvę. Pabėgęs iš nelaisvės, emigravo į Paryžių, kur buvo įrašytas į lenkų komitetą lenku. Griežtai reikalavęs būti įrašytas lietuviu, neteko paramos. Pasitraukė į Italiją ir stojo savanoriu į D. Garibaldžio kariuomenę (3.2.). Nuo 1870 m. gyveno Prūsijos valdomoje Poznanės kunigaikštystėje. Po valdžios įsakymo svetimšaliams išsikelti 1886 m. su šeima išvyko į Braziliją. Po dviejų vaikų mirties persikėlė į Argentina, Buenos Aires. Jis buvo liudininikas, kaip Lotynų Amerikos užkariautojai žiauriai elgėsi su vietos gyventojais – indėnais (3.3).

Venecijos aikštės su Viktoro Emanuelio II monumentu ansambliu Romoje. Viktoras Emanuelis II – pirmasis suvienytos Italijos karalius, perkėlęs sostinę į Romą.

3.1. LIETUVIS IŠ GARIBALDŽIO BŪRIŲ

Jonas Smalakys gimė 1835 m. birželio 7 d. Didžiuosiuose Trumpaičiuose. Šis kaimas buvo Lankos apskrityje, maždaug už 3 km nuo Kaukėnų miestelio. Jaunuolis apie 1849 m. baigė Virskalių pradžios mokyklą. Jo būta gabaus. Deja, tėvai nesiryžo leisti į aukštesnius mokslus. Tačiau jie susitarė su vienu raštingu žmogumi, greičiausiai zalcburgiečiu kolonistu, dėl privačių kalbos pamokų. Po 3 metų jaunas Smalakys jau pakankamai gerai kalbėjo prancūziškai, itališkai, suprantama, ir vokiškai. Netrukus jis paliko namus ir leidosi kelionėn po pasaulį. J. Smalakys

aplankė beveik visas Vakarų Europos šalis ir žymiausius miestus. Italijoje jis pateko į patį revoliucinės kovos sūkurį ir įstojo į Dž. Garibaldžio savanorių eiles. Nors kol kas tikslų duomenų neturime, tačiau yra pagrindo manyti, kad jis dalyvavo Dž. Garibaldžio revoliucinio Tūkstantinės būrio žygyje 1860 m., padėjusio Sicilijos sukilėliams išvaduoti salą ir Pietų Italiją iš Neapolio Burbonų. Iš Italijos vaikas patraukė į Viduržemio jūros baseino kraštus. Lankėsi Šiaurės Afrikos ir Artimųjų Rytų šalyse. Kelionėje jam 42 kartus teko sėsti laivan. Didžiausią įspūdį paliko Turkija ir Palestina. [...]

Jonas Smalakys
(1835–1901) – kovų dėl
Italijos suvienijimo da-
lyvis, Mažosios Lietuvos
visuomenininkas.

Vedęs gyveno Didžiųjų Algaviškių km. ir Tilžėje. Turėjo 2 mergaites ir 4 berniukus. Vienas iš sūnų gavo Menočio (Mennotti) vardą – Italijos dienoms atminti. [...]

Kaunas D. Lietuvis iš Garibaldžio būrių. *Mokslas ir gyvenimas*, 1981, Nr. 2, p. 22–23.

3.2. „AUŠROS“ POETO LIKIMAS

[...] 1864 m. vasarą jis kurį laiką gyveno Dresdene, po to vyksta į Paryžių, kur telkėsi po pralaimėto sukilimo vadovybė.

Emigracinės A. Vištelio nuotaikos atsispindi viename jo laiške, rašytame J. Šliūpui: „Ten mane lenkai užrašė kaip lenką, o aš protestavau ir sakiau, kad aš ne lenkas, bet lietuvis. Vienas grovas prisipykęs manęs klausė daugiau kaip 20 sykių, ar aš lenkas. Aš atsakiau vis, kad ne lenkas, bet lietuvis, ir užklausu, ar jis lietuvis, atsakė man, kad ne! Taigi aš patvirtinau, kad aš negaliu niekad būti lenku būdamas lietuvininku.“

Po šio malonaus pokalbio grafas, matyt, Višteliiui jau nedviprasmiškai pareiškė, jog tokių sukilėlių kaip jis lenkų komitetas nerems. Likęs be paramos, neturėdamas jokios specialybės ir dar, ko gero, nepilnai pasveikęs po smarkaus sužeidimo, A. Vištelis išvyko į Italiją „po Garibaldžio laisvės vėliava“. Šis A. Vištelio gyvenimo puslapis yra bene pats migločiausias. Stoti į Garibaldžio legioną A. Vištelį visų pirma, matyt, paskatino italų tautos riterio populiarumas. Džiuzepė Garibaldi, 1863 m. visa širdimi pritardamas „vargšei didvyriškai Lenkijai“, kelis kartus rengėsi prisijungti prie sukilėlių ir tik gavęs sukilimo vadovybės pranešimą, kad jo pagalba daugiau komplikuočių padėtų, susilaikė. Vis dėlto sukilimo pradžioje garibaldiečių būrys, vadovaujamas Frančesko Nulo, atvyko į Lenkiją ir stojo po sukilimo vėliava. 1863 m. gegužės 5 d. prie Kzižovkos kaimo garibaldiečiai buvo netikėtai užklupti ir sutriuškinti. Keletas jų pateko į nelaisvę ir veikiai karo lauko teismo sprendimu buvo išsiųsti į Užbaikalės rūdynus. Vėliau perkelti į Kadainsko rūdyną, kai kurie jų artimai susibičiuliavo su rusų revoliucionieriais demokratais N. G. Černyševskiu ir M. L. Michailovu.

Iš kitos pusės, žinome, jog Paryžiuje A. Vištelis vėl susitiko su aistringų lietuvių kalbos mylėtoju M. Akelaičiu ir šis, matyt, veikiai sukilėlių karininkų įklampino į lyginamosios kalbotyros balą. Galimas daiktas, Garibaldžio vedama kova su Italijos nepriklausomybės priešais ir vidaus tironais, A. Vištelio akimis žiūrint, buvo savotiškas 1863 m. tęsinys, šventa kova prieš tironus, vykstanti tik kituose Europos meridianuose (1882 01 02 laiške I. Kraševskiui A. Vištelis rašė, kad D. Garibaldžio pavardė yra grynai lietuviška – sudaryta iš dviejų žodžių: „garas“ ir „baldyt“ – atseit „garo bildėjimas“). Ši aplinkybė,

matyt, vertė A. Vištelį akylai stebėti Garibaldžio kovas, sekti jo vizitą į Angliją ir pagaliau Napoleono vyriausybės sutikimą išvesti iš Romos prancūzų kariuomenę. Į Garibaldžio legioną A. Vištelis įstojo galutinai įsitikinęs didžiojo italų laisvės kovotojo reikalo teisumu, belikus šiam nugalėti du paskutinius didžiausius Italijos susivienijimo priešus – Romos popiežių ir Austrijos imperatorių, užgrobusį Venecijos miestą.

A. Višteliumi kaip tik ir teko dalyvauti garsiojoje Tirolio kampanijoje. 1866 m., prasidėjus Austrijos ir Prūsijos karui, Italijos karalius Viktoras Emanuelis, suprasdamas, jog, Austrijai pralaimėjus karą, susidarys reali galimybė išvaduoti Veneciją, nutarė pasinaudoti Garibaldžio populiarumu. Garibaldžio savanorių rinktinė buvo pasiūsta į Pietų Tirolį. Greitu laiku ši rinktinė sutriuškino pagrindines austrų pajėgas ir užėmė visą Pietų Tirolį. Venecija visiems laikams sugrįžo Italijai. Ta aplinkybė, kad A. Vištelis gerai mokėjo italų kalbą, leidžia manyti, kad jis „po Garibaldžio laisvės vėliava“ praleido ne mėnesį ir ne du. Jam, matyt, teko būti ne vien Pietų Tirolyje ir Venecijoje, bet ir kituose Italijos miestuose.

Kautynėse su austrais A. Vištelis, kaip Garibaldžio legionierius, pateko į nelaisvę. Kurį laiką jis buvo kalinamas Storo mieste, o vėliau išsiųstas į Galiciją.

Galicija, kur iš saulėto Tirolio buvo perkeltas Garibaldžio legionų karys, buvo savotiškas Austro–Vengrijos Sibiras. Užkariautojų saualė, epidemijos ir badas čia buvo toks pat įprastas reiškinys kaip saulė Tirolyje. Čia atklydęs A. Vištelis kurį laiką gyveno Podkamienyje, kunigaikščio Leopoldo Stašensko dvare netoli Lvovo. Po to – pačiame Lvove. Vienok greitai Vištelis buvo priverstas palikti

G. Garibaldžio savanorių būrio, vadinamosios *Tūkstantinės*, savanoris raudonais marškiniais ir su Marsalos medaliu (Marsala – miestelis Sicilijoje, kur išsilaipino G. Garibaldžio savanoriai), 1865 m.

Austro–Vengrijos imperijos ribas. Prano – Juozapo imperijos valdininkai priverstė jį pasirašyti, kad jis daugiau niekada nebegrįš į šį kraštą, nes priešingu atveju bus perduotas caro žandarams. [...]

Kuzmickas V. „Aušros“ poeto likimas. *Senosios lietuvių literatūros baruose: straipsnių rinkinys* [sud. Jonas Zinkus]. Vilniaus V. Kapsuko universitetas. Lietuvių literatūros katedra, 1971, p. 136–138.

Paminklas poetui,
vertėjui, publicistui,
aušrininkui
Andriui Višteliai –
Višteliauskui Kauno r.
Kluoniškių kaime.

3.3. ANDRIUS VIŠTELIS APIE INDĖNŲ PRIESPAUDĄ

Apie tuos indijonus, vadinamus laukiniais, dar barbarais, negaliu aš taip sakyti, jie man pasirodė, nors nedaug vyrų mačiau iš arti, gana kytrais*. Ogi kad būtų taip laukiniai, nebūtų grįsę pirm 14 metu apgulti miestą Azul provincijoje Buenos Aires, kur gyventojai su vaiku** vos apsigynė, o raiteliai indijonų sako, sudaužė vieną mažą kelių tūkstančių korpusą vaisko Argentinos. Tie nabagai*** užpuldinėjami

* Gudrus, suktas, klastingas.

** Kariuomenė.

*** Vargšas.

apšarvotų kareivių savo beginklėse būdose, toldais vadinamuose ir žudomi arba į sunkią nevalę imami, kur juos gvoltu**** verčia prie darbo, kurių žemę visai jau baigia atėjūnai išplėsti, apteisiami gali būt už savo barbariškus pasielgimus su atėjūnais ir jų žemės plėšikais. Jei jie stengės prieš tuos neva civilizatorius, ir pagieža degte dega, tai turi už ką: už savo tėvas ir motinas nekaltai nužudytus, už žemės išplėsimą ir visas skriausnis ir piktadėjystes baltų arba geriau sakant pustamsiųjų kiauropišku atėjūnu-plėšiku.

Indijonai jau baigiasi, nes juos civilizatoriai ant kito svieto siunčia, kur tik juos suranda. Rašo begėdiškai korespondencijas iš Čako, kad kaip užaina kur ant jų medžiodami žalnierėi****, tai apstoja tuos toldus (būdas, namelius pakeliamus) iš visų pusių, potam***** duoda ugnį ir pergandinę beginklius puola su bagmėtais, ir kas ne pasiduoda, bet bėga, nušauja be malonės, o moteris, vaikus ir vyrus sugavę džiaugdamiesi varo į miestus, ten juos išsiskirsto, padalinami bagočiams***** kaip nevalnykus*****, o tie iš nusiminimo dėl patrotytos***** liuosybės***** serga, nyksta ir miršta. Bjauri istorija užėmimo žemių Amerikos per atėjūnus iš karlikų žemės... Velik užtylėsiu, kas toliau darėsi ir da darosi.

Emieraitis

**** Prievarta.

***** Karys.

***** Po to.

***** Turtuolis.

***** Belaisvis.

***** Prarasta.

***** Laisvė.

4.

PARYŽIAUS KOMUNA

(1871)

1870 m. liepos 19 d. kilo Prancūzijos ir Vokietijos karas dėl viešpatavimo kontinentinėje Europoje. Prancūzai patyrė pralaimėjimą ir 1871 m. sausio 28 d. buvo pasirašyta paliaubų sutartis. Prancūzijos vyriausybė paskelbė naujus rinkimus, kuriuose daugumą laimėjo konservatyvios ir monarchistinės jėgos. Kilus paryžiečių nepasitenkinimui, Nacionalinis susirinkimas posėdžiavo Versalio rūmuose. Norėdama palaužti paryžiečių jėgas, vyriausybė įsakė paleisti revoliucingai nusiteikusių nacionalinę gvardiją. Paryžiuje prasidėjo sukilimas, kurį 1871 m. kovo 18 d. laimėjo sukilėliai, o vyriausybė ir ją palaikanti kariuomenė buvo priversta bėgti. Paryžiuje buvo paskelbti savivaldybės rinkimai. Išrinkta Paryžiaus komuna įgyvendino radikalius socialinius pertvarkymus. Nacionalinio susirinkimo

Paryžiaus komunos 147 dalyvių sušaudymo vieta Per Lašezo kapinėse Paryžiuje.

